

Ἀναλόγιον

ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΜΟΥΣΙΚΗ

Θεωρητικές Σημειώσεις

Μιά έκδοχή για τὴν προέλευση τῆς Καταμετρήσεως τοῦ Χρόνου στὴν Ἐκκλησιαστικὴ Βυζαντινὴ Μουσικὴ

τοῦ Παναγιώτη Δ. Παπαδημητρίου

π ρ ό χ ε ι ρ η ἔ κ δ ο σ η, 0.1

Στὴν ἀρχαία Ἑλληνικὴ Μουσικὴ, οἱ ρυθμοὶ δὲν διακρίνονταν κατὰ τὸ δυνατόν καὶ ἀσθενὲς ὅπως στὴν Εὐρωπαϊκὴ Μουσικὴ (καὶ στὴν Βυζαντινὴ Μουσικὴ τοῦ Μαργαζιώτη [ΜΑΡΓ] καὶ τοῦ Κων/νου Ψάχου [ΨΑΧ]), ἀλλὰ κατὰ τὴν μακρὰ καὶ βραχεῖα συλλαβὴ [ΛΥΠ].

«Ὁ πραγματικὸς λόγος [χρονικῆς διάρκειας] μακρᾶς πρὸς βραχεῖας συλλαβὴ μπορεῖ νὰ ὑπολογιστεῖ ὡς περίπου 5:3. [...] Ὅταν ἓνας στίχος δὲν ἀπαγγελοῦνται ἀλλὰ τραγουδιόταν, φαίνεται ὅτι οἱ μακρὲς θέσεις συνήθως ἀποκτοῦσαν ἀκριβέστερη μαθηματικὴ σχέση πρὸς τὶς βραχεῖες, κανονικὰ 2:1 ἀλλὰ σποραδικὰ σὲ μερικὰ μέτρα 3:1. Οἱ 3:1 ("τρίσημες") μακρὲς θέσεις ἀπαντοῦν σὲ ἰαμβικὰ καὶ τροχαϊκὰ ἄσματα [...]» [WEST]. Νὰ σημειώσουμε, ὅτι καὶ στὴν Βυζαντινὴ Μουσικὴ, καὶ ἰδιαίτερα στὸ εἰρμολογικὸ, ἀλλὰ καὶ στὸ στιχηραρικὸ μέλος βλέπουμε **ἐναλλαγὴ φθόγγων κυρίως μὲ διάρκεια ἑνὸς καὶ δύο χρόνων** (στὸ δὲ εἰρμολογικὸ κάθε φθόγγος ἀντιστοιχεῖ συνήθως σὲ μία συλλαβή).

Συνεπῶς, οἱ ἀρχαῖοι ἡμῶν πρόγονοι, εἶχαν τὴν **ἐννοια τοῦ Χρόνου**: «Εἶναι ἐπίσης φανερὸ ὅτι στὴν ἐννοια τοῦ ρυθμοῦ ὑπείσχεταί καὶ ἡ ἐννοια τοῦ χρόνου: γιὰ νὰ γεννηθῇ τὸ αἶσθημα τοῦ ρυθμοῦ δὲν εἶναι ἀρκετὸ ἡ κίνηση νὰ ἐκτελεῖται κάθε φορὰ μὲ τὸν ἴδιο ὅπως τὴν προηγούμενη ἢ τὶς προηγούμενες φορές τρόπο· σὲ κάθε της ἐπανάληψη πρέπει ἐπιπλέον νὰ διαρκῇ τόσο ὅσο καὶ τὴν προηγούμενη ἢ τὶς προηγούμενες φορές. Αὐτὸ στὴν πραγματικότητα δίδασκε καὶ ὁ Ἀριστοτέλης ὁ Ταραντῖνος, περίφημος μαθητὴς τοῦ Ἀριστοτέλη καὶ ἓνας ἀπὸ τοὺς γνωστότερους θεωρητικοὺς τῆς μουσικῆς στὴν ἀρχαιότητα, ὅταν ὑποστήριζε ὅτι **ὁ ρυθμὸς γεννιέται "ὅταν ἡ τῶν χρόνων διαίρεσις τάξιν τινὰ λάβῃ ἀφωρισμένην"**» [ΛΥΠ].

Αὐτὴν τὴν **καταμέτρησιν τοῦ Χρόνου** πῆρε ἡ Βυζαντινὴ μας Μουσικὴ ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους ἡμῶν προγόνους κατὰ τὴν γνώμη μας, καὶ τὴν ὁποῖαν καταμέτρησιν βλέπουμε νὰ τὴν ἀναφέρουν οἱ παλαιοί, ἀλλὰ καὶ σύγχρονοι Ψάλτες καὶ Θεωρητικοί [δὲς τὸ ἄρθρο μας σχετικά μὲ τὴν καταμέτρηση τοῦ Χρόνου].

«Έννοείται ότι για να μη γίνη μονότονος και δυσάρεστος ο ρυθμός που γεννιέται με τόν τρόπο που υποδηλώσαμε πιό πάνω, είναι ανάγκη οι επιμέρους χρονικές ενότητες στις όποιες διαιρείται ή "κίνηση" να μην είναι όλες ισομεγέθεις, αλλά μερικές από αυτές να είναι μικρότερες και άλλες μεγαλύτερες, και έτσι, μικρότερες και μεγαλύτερες μονάδες να συνταιριάζονται σε ομάδες που να επαναλαμβάνονται πια με τόν ίδιο πάντα τρόπο» [ΛΥΠ].

Παρόμοια βλέπουμε και στην [έρουθμη εκκλησιαστική ύμνογραφία](#).

«**Η με όρισμένην δηλαδή τ ά ξ ι ν** έναλλαγή συλλαβών με μεγαλύτερη και συλλαβών με μικρότερη διάρκεια στην προφορά τους, ήταν που γεννούσε τὸ αἶσθημα τοῦ ρυθμοῦ στην ἀρχαία ἑλληνική ποίηση» [ΛΥΠ].

Παρόμοια βλέπουμε και στην Βυζαντινή Μουσική, όπου όμως επιπλέον τῶν διαφόρου χρονικότητας φθόγγων, λόγω τῆς εξέλιξης τῆς Ἑλληνικῆς γλῶσσας, ἔχουμε και τὸν "ποιοτικό τονισμό" φθόγγων (συνήθως συμπίπτουν με τοὺς τόνους τῶν λέξεων) με τὰ σημεία ποιότητας. Πολλάκις ἔχουμε ὁ τόνος τῆς λέξης να συμπίπτει σε μεγάλης χρονικότητας φθόγγο.

Νὰ ἀναφέρουμε ὅτι ὑπάρχει σημαντικότερη μερίδα Ψαλτῶν (στις ἡμέρες μας) που ψέλνουν κατὰ τὸν ἀποκαλούμενο "τονικό ρυθμό" (ἀπαντᾶται ἢ ὀρολογία στὸν Κων/νο Ψάχο), κατὰ τὸ δυνατόν καὶ τὸ ἀσθενές, καταμετρώντας ὄχι τὸν Χρόνο, ἀλλὰ τὸν «Τονικό Ρυθμό» (δηλ. "τονίζουν" τὴν "θέση" περισσότερο ἀπὸ τις "ἀρσεις" καὶ χωρὶς νὰ ὑπάρχει σημεῖο ποιότητας στὴν "θέση", ἢ ἀφήνουν ἀτόνιστη "ἄρση" που φέρει π.χ. ψηφιστόν), που λένε ὅτι ἀποκλείεται ἢ Βυζαντινὴ Μουσικὴ νὰ πῆρε τὸν Χρόνο τῶν ἀρχαίων ἡμῶν προγόνων, καθότι μεσολάβησαν τόσα πολλὰ χρόνια, καὶ ἐπειδὴ ἢ παλαιὰ γραφὴ τῆς Βυζαντινῆς Μουσικῆς ἦταν συνοπτικὴ καὶ δὲν ἦταν εὐκόλος ὁ χωρισμὸς τῶν μέτρων (κατὰ τὰ πρότυπα τῆς Εὐρωπαϊκῆς μουσικῆς με κάθετες γραμμές), καὶ ἐπομένως δὲν ἦταν εὐκόλη ἀκόμη καὶ αὐτὴ ἢ Καταμέτρησης τοῦ Χρόνου. Ἄς τονίσουμε ὅτι ἀκόμη καὶ στὴν Νέα Μέθοδο, ὅλοι οἱ τότε Ψάλτες καὶ Μελοποιοὶ καὶ Ἐξηγητές, ἀκόμη καὶ οἱ 3 Διδάσκαλοι, δὲν ἔβαλαν κάθετες γραμμές στὰ μουσικά βιβλία (ἐπόμενοι τῆς Παραδόσεως που ἤθελε **ἀπλή καταμέτρηση τοῦ Χρόνου μετὰ ὑπακοῆς στὰ σημεῖα ποιότητας**), τὸ ὁποῖο συνέβη ἄμα τῆ ἐμφανίσει τοῦ Ψάχου, καὶ τοῦ Σακελλαρίδου καὶ τοῦ Ἐνιγγ περὶ τὸ 1900.

Ἐμεῖς λέμε, ὅτι οἱ τοιοῦτοι ἀγαπητοὶ συνάδελφοι, κοιτᾶνε να ἐξηγήσουν τὴν παλαιὰ ψαλτικὴ παράδοση (π.χ. γραφὴ α' + χειρονομία) καὶ να καταλάβουν πως ἐψέλναν οἱ παλαιοί, με τα τωρινὰ δεδομένα τῆς π.χ. γραφῆς β', πράγμα μὴ ἐπιστημονικό. Θὰ ἀποδείξουμε τὸ ἐσφαλμένο τῆς γνώμης τους, βασιζόμενοι στὰ ἐξῆς:

Θεωρητικόν εγχειρίδιον Ἀγ. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ [σ. 57-58, ΑΛΥΓ]:

«καὶ μὴ λέγε, τίς ταύτην τὴν ῥυθμητικὴν πεποίηκε, καὶ πόθεν ἤρξατο; ἐκ μακρῶν γὰρ τῶν χρόνων, καὶ ἀπὸ παλαιῶν νόμων ἐξετέθη»,

καὶ

«ὥδη ἐστι ἡ διὰ τοῦ στόματος γινομένη τοῦ μέλους μετὰ τῶν ῥημάτων ἐκφώνησις»,

καὶ

«ἢ δὲ ῥυθμητικὴ φωνὴ ἐστίν, ἢ μετὰ τάξεως ἐμμελῶς καὶ κατ' ἀκολουθίαν τοῦ εἰρμού ἐναρμονίως ἀδομένη, οἷον τὸ εὐτάκτως ἀδόμενον μέλος».

Τὸ εὐτάκτως ἀδόμενον μέλος. Δηλαδή τὸ ψαλλόμενον μετὰ τάξεως. Τὸ «τάξεως» ὅμως; «**Τάξεως**» **Χρονικῆς**.

Καὶ ποῦ τὸ στηρίζεις θὰ μᾶς ποῦν οἱ ὑπέρμαχοι τοῦ ἀποκαλουμένου "τονικοῦ ρυθμοῦ"; Ἴδου:

«Χειρονομία εἶναι **κατὰ τοὺς Ἐκκλησιαστικοὺς Μουσικοὺς** κινήσεις τῆς χειρὸς, ἀφορῶσα εἰς ἰδεασμὸν τῆς μελωδίας, καὶ εἰς **καταμέτρησιν τοῦ χρόνου**, ὁ ὁποῖος ἐξοδεύεται εἰς αὐτὴν κατὰ τοὺς κανόνας τῆς ῥυθμικῆς» [§208, σ. 91, ΧΡΥΣ2].

Ἄρα οἱ παλαιοὶ δὲν εἶχαν κάθετες γραμμὲς στὰ μουσικὰ βιβλία (ὅπως ἄλλωστε καὶ μετὰ τὴν Νέα Μέθοδο, ἄχρι τῆς ἐμφανίσεως τῶν Ψάχου, Ἐνιγγ, Σακελλαρίδου), ἀλλὰ εἶχαν **Καταμέτρηση τοῦ Χρόνου** μέσω τῆς Χειρονομίας (σημειωτέον, ὅτι καὶ ποῦ μπῆκαν μετὰ τὸ 1900 (περίπου) οἱ κάθετες γραμμὲς, μπῆκαν αὐθαίρετα, ἄνευ -φυσικά- τῆς τῶν παλαιῶν μελοποιῶν ἐγκρίσεως, συνεπῶς πρόκειται περὶ ἀλλοιώσεως τῆς Παραδόσεως).

Μὲ τὴν Νέα Μέθοδο ὅμως, ἀφοῦ ἡ Χειρονομία δὲν χρειάζεται γιὰ τὸν «ἰδεασμὸν τῆς μελωδίας» (καθότι καταγράφηκε τὸ μέλος ἀναλυτικὰ), τί ἀπομένει στὴν Χειρονομία νὰ κάνει; Ἀπομένει ἡ **Καταμέτρησις τοῦ Χρόνου**. Πῶς καταμετρεῖται, καὶ καταμετροῦνταν ὁ Χρόνος;

«**Καταμετρεῖται δὲ ὁ χρόνος**, μὲ τὸ νὰ κινῆται ἡ χεὶρ ἄνω καὶ κάτω, κρούουσα τὸ γόνυ [σημειωτέον, ὅτι ὁμιλεῖ περὶ μίας χειρὸς καὶ ἑνὸς γονάτου]. Ὁ καιρὸς λοιπὸν, ὅπου ἐξοδεύεται ἀπὸ τὴν μίαν κρούσιν ἕως εἰς τὴν ἄλλην, λογαριάζεται **ἕνας χρόνος**» [σ. 12, ΧΡΥΣ].

Γιὰ περαιτέρω ἀναφορὰς στὴν **Καταμέτρηση τοῦ Χρόνου**, [δεῖτε τὸ ἀντίστοιχο ἄρθρο μας](#).

* * *

Ἀναφορὰς

1. [ΧΡΥΣ] Χρυσάνθου Ἀρχιεπ. Διωραχίου τοῦ ἐκ Μαδύτων, Εἰσαγωγή εἰς τὸ Θεωρητικὸν καὶ Πρακτικὸν τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς, 1821.

2. [ΧΡΥΣ2] Χρυσάνθου Αρχιεπ. Διοραχίου τοῦ ἐκ Μαδύτων, Θεωρητικὸν Μέγα τῆς Μουσικῆς, Τεργέστη 1832 (ἀνατύπ. ἐκδ. Κουλτούρα) - ὁ Πελοπίδας πὸν ἀνέλαβε τὴν ἐκτύπωση τοῦ Μεγάλου Θεωρητικοῦ ἀναφέρει ὅτι τὸ ἔλαβε πρὸ δώδεκα ἐτῶν ὁ κ. Ἐμμανουήλ Στ. Γιαννόπουλος ἀναφέρει ὅτι τὸ θεωρητικὸν αὐτὸ φαίνεται νὰ ἦταν ἔτοιμο λίγο πρὶν τὸ 1816.
3. [ΜΑΡΓ] Ἰωάννου Δ. Μαργαζιώτη, [Θεωρητικὸν Βυζαντινῆς Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς](#) (Ἀθῆναι, χωρὶς ἡμερομηνία).
4. [ΨΑΧ] Κωνσταντίνου Ψάχου, *Περὶ τοῦ ρυθμοῦ ἐν τοῖς ἄσμασι τῆς Ἐκκλησίας*, Παράρτημα Ἐκκλησιαστικῆς Ἀλήθειας, τεύχος α', Κωνσταντινούπολις 1900.
5. [ΛΥΠ] Δ. Λυπουρλῆς, ἀρχαία ἑλληνικὴ μετρικὴ - μιά πρώτη προσέγγιση, ἐκδ. παρατηρητής, Θεσσαλονίκη (χωρὶς ἡμερομηνία ἐκδόσεως).
6. [WEST] M.L. West, Εἰσαγωγή στὴν ἀρχαία ἑλληνικὴ μετρικὴ, Α.Π.Θ. - Ἰνστιτούτο Νεοελληνικῶν Σπουδῶν, 2004.
7. [ΑΛΥΓ] Ἀντωνίου Ε. Ἀλυγιάκη, Θέματα Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς, ἐκδ. Π. Πουρνάρα, Θεσσαλονίκη, 2003.

* * *

Παρακαλοῦμε ἐπικοινωνήστε γιὰ τυχόν σχόλια.

Ἀρχικό: 12/02/2006

Τρέχουσα (πρόχειρη) ἔκδοση 0.1: 12/02/2006

ἀποθηκευμένες (pdf) ἐκδόσεις: 0.1

panayiotis@analogion.net